

ADRIAN ULJASZ
UNIwersytet Rzeszowski*

Antoni Fiedler (1869–1919) Wielkopolski chemigraf, drukarz, wydawca i działacz niepodległościowy

Wobronie polskości ziem zaboru pruskiego pomagała działalność wydawnicza i drukarska, dzięki której ludność zniewolona przez zaborcę miała kontakt z ojczystym słowem drukowanym. W Wielkopolsce taką pracę prowadził chemigraf, drukarz, edytor i nakładca Antoni Fiedler (1869–1919), będący także działaczem niepodległościowym. Syn Antoniego Fiedlera to podróżnik i pisarz Arkady Fiedler (1894–1985), w młodości podobnie jak ojciec pracujący w zawodzie chemigraficznym.

Antoni Fiedler przyszedł na świat 12 czerwca 1869 r. na ziemi wielkopolskiej, we wsi Jedlec, położonej w pobliżu Pleszewa, ściślej: w osadzie Jedlec-Leśniczówka, gdzie jego ojciec, Jan Fiedler, był leśnikiem¹. Nazwisko rodowe matki Antoniego Fiedlera, Marii, brzmiało Urbańska².

* Wydział Socjologiczno-Historyczny, Instytut Historii, Zakład Kulturoznawstwa, e-mail: adrianuljasz5@wp.pl.

¹ Z. Grot, *Fiedler Antoni (1869–1919)*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. VI, Kraków 1948, s. 432; J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 218; J. Jachowski, *Fiedler Antoni (1869–1919)*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, przewodniczący komitetu redakcyjnego A. Gašiorowski, J. Topolski, Warszawa–Poznań 1983, s. 181; D. Wańka, *Fiedler Antoni (1869–1919)*, [w:] *Słownik Wielkopolski południowo-wschodniej, ziemi kaliskiej*, t. III, red. D. Wańka, Kalisz 2007, s. 132; K. Fiołka, *Fiedler*, Warszawa 2011, s. [9] (książka popularnonaukowa o Arkadym Fiedlerze).

² J. Jachowski, *Fiedler Antoni (1869–1919)*..., s. 181; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132; J. Ratajczak, *Gdy Warta upadała do Ukajali (szkice o Arkadym Fiedlerze)*, Poznań 1994, s. 21.

Pierwszym zawodem przyszłego chemigrafa i drukarza było dziennikarstwo. Od 1893 do 1895 r. należał do redakcji „Postępu” i „Kuriera Poznańskiego”, ukazujących się w Poznaniu. Redaktorem naczelnym „Postępu” był Stanisław Knapowski, a w „Kurierze Poznańskim” Fiedler za zwierzchnika miał Maksymiliana Kanteckiego³. Oprócz zamiłowania do pracy piórem Fiedler wykazywał się talentem plastycznym. Nie zdobył formalnego wykształcenia artystycznego, będąc artystą malarzem autodydakta. Na jego dorobek malarski składają się pejzaże wykonane farbą olejną⁴.

Żoną Antoniego Fiedlera została Franciszka z domu Krajewicz⁵. Dnia 28 listopada 1894 r. w Poznaniu urodził się syn Arkady⁶. Rodzina był uboga, co wynikało z niskich dochodów początkującego dziennikarza. Antoni Fiedler, dążąc do poprawy sytuacji materialnej, rozpoczął działalność chemigraficzną, polegającą na wykonywaniu klisz drukarskich. Odnosił sukces z uwagi na swój talent oraz małą liczbę chemigrafów w zaborze pruskim. Podstawy zawodu zdobył, studiując literaturę fachową oraz dzięki kontaktowi z chemigrafem, pracującym w kliszarni drukarni Deckera. Odbiorcą pierwszych klisz Fiedlera został wydawca poznańskiego

³ J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)*..., s. 219; idem, *Fiedler Antoni (1869–1919)*..., s. 181; Z. Grot, *op. cit.*, s. 432; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

⁴ Por. *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. II (D–G), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 212 (hasło: *Fiedler Antoni*). Por. też *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.). Malarze, rzeźbiarze, graficy. Uzupelnienia i sprostowania do tomów I–VI*, red. M. Biernacka, Warszawa 2003, s. 75 (hasło: *Fiedler Antoni*).

⁵ Z. Grot, *op. cit.*, s. 432; J. Jachowski, *Fiedler Antoni (1869–1919)*..., s. 181; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

⁶ *Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa 1938 (reprint: Warszawa 1984), s. 175 (hasło: *Fiedler Arkady*); EG [E. Głębiccka], *Fiedler Arkady 1894–1985*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik bibliograficzny*, oprac. zespół pod red. J. Czachowskiej, A. Szałagan, t. II (C–F), Warszawa 1994, s. 297; *Słownik współczesnych pisarzy polskich*, oprac. zespół pod red. E. Korzeniewskiej, t. I (a–j), Warszawa 1963, s. 499 (hasło: *Fiedler Arkady ur. 1894*); Z. Podhajecka, *Fiedler Arkady (ur. 1894)*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*..., s. 181; B.T. [B. Tylicka], *Fiedler Arkady ur. 28 IX 1894 w Poznaniu*, [w:] *Nowy słownik literatury dla dzieci młodzieży. Pisarze. Książki. Serie. Ilustratorzy. Przegląd bibliograficzny*, red. K. Kulickowska, B. Tylicka, Warszawa 1984, s. 107; A. Czubiński, *Fiedler Arkady (1894–1985)*, [w:] *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002 s. 91; K. Fiołka, *op. cit.*, s. [9].

polskiego pisma „Praca”, wychodzącego od 1896 r., Marcin Biedermann. Arkady Fiedler wspominał klienta ojca jako „wielkiego patriotę”⁷.

Od około 1895 r. Antoni Fiedler prowadził w Poznaniu firmę chemigraficzno-litograficzno-drukarską, będącą najstarszym zakładem chemigraficznym na terenie zaboru pruskiego. Początkowo zakład znajdował się na ul. Berlińskiej 5, następnie na Długiej 11. W 1908 r. właściciel nadał firmie nazwę: Zakład Artystyczno-Chemigraficzny Antoniego Fiedlera w Poznaniu⁸.

Syn chemigrafa i drukarza Arkady Fiedler tak wspominał początki zakładu: „Ojciec, którego dotychczas kochałem niezłożoną miłością, jaką darzy dziecko tę najbliższą obok matki istotę, teraz nabrał innego głębszego znaczenia. On, krzątający się żwawo wśród magicznych przedmiotów zakładu fotochemigraficznego, urósł w moich oczach na potężnego czarodzieja, na przyjaznego cudotwórcę, zaklinacza. Ów zakład znajdował się w Poznaniu przy ulicy 27 Grudnia, wówczas nazwanej Berlinerstrasse”⁹. Ojciec zaszczerpił w synu miłość do przyrody. Na tyłach zakładu chemigraficznego znajdował się zdziczały sad, należący do Fiedlerów, gdzie mały Arkady miał pierwszy kontakt z naturą, z „prawdziwą ziemią”¹⁰. Antoni i Arkady Fiedlerowie udawali się na wycieczki, na których, jak pisał syn Arkadego, a wnuk Antoniego, Arkady Radosław Fiedler: „[...] dwóch przyjaciół – duży i mały – odsłaniało wspólnie tajemnice przyrody”¹¹. Do ulubionych zajęć Fiedlerów należało łowienie motyli¹². Kontakt

⁷ A. Fiedler, *Mój ojciec i dęby*, Poznań 2006, s. [9]. Por. też H. Majkowski, *Antoni Fiedler pierwszy w Poznaniu Polak-chemigraf* [cz. 1 artykułu], „Kurier Poznański” 1930, nr 299, s. 3.

⁸ J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)*..., s. 219; idem, *Fiedler Antoni (1869–1919)*..., s. 181; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132; *Słownik artystów polskich*..., t. II, s. 212; G. Jaroszyk, *Z dziejów przemysłu poligraficznego w Poznaniu w dwudziestoleciu 1919–1939*, „Kronika Miasta Poznania” 1971, z. 1, s. 91; A. Mika, *Puszczykowskie ścieżki Arkadego Fiedlera. Zielony pieszy szlak turystyczny*, Poznań 2008, s. 25–26.

⁹ A. Fiedler, *Motyle mego życia. O wielkiej miłości i wielu miłościach*, Poznań 1983, s. 7.

¹⁰ *Ibidem*. Informacje o ojcu jako osobie, która ukształtowała w Arkadym Fiedlerze upodobanie do natury, można znaleźć także we wspomnieniach *Mój ojciec i dęby*. A. Fiedler, *Mój ojciec i dęby*..., *passim*.

¹¹ A.R. Fiedler, *Barwny świat Arkadego Fiedlera*, Poznań 1977, s. 7. Por. też A. Fiedler, *Motyle mego życia*..., s. 57; A. Mika, *op. cit.*, s. 26.

¹² A. Fiedler, *Motyle mego życia*..., s. 11–12, 20, 32–33. Por. też A. Mika, *op. cit.*, s. 26.

z naturą był potrzebny choćby z uwagi na „trujące opary” zakładu chemigraficznego¹³.

W warsztacie chemigraficznym Fiedlera produkowano klisze trójbarwne, kreskowe oraz siatkowe na zamówienie wydawców atlasów i bogato ilustrowanych książek, w tym prac z dziedziny geografii¹⁴.

Jako plastyk i drukarz Antoni Fiedler tworzył ekslibrisy. Około 1900 r. wykonał ekslibris dla księdza Henryka Likowskiego, późniejszego historyka Kościoła i bibliotekarza, będącego bratankiem ks. Edwarda Likowskiego. Ks. Edward Likowski sprawował od lipca 1914 r. do swej śmierci w lutym 1915 r. godność arcybiskupa gnieźnieńsko-poznańskiego¹⁵. Praca dla ks. Henryka Likowskiego to dwubarwna litografia o formacie 86 na 87 cm¹⁶. W 1958 r. znalazła się na wystawie *Ekslibrisy wielkopolskie*, zorganizowanej w Poznaniu przez Bibliotekę Raczyńskich¹⁷.

W okresie 1906–1912 na ziemiach polskich ogromną popularność zyskały pocztówki. Antoni Fiedler wykorzystał zapotrzebowanie społeczne, rozszerzając ofertę o działalność wydawniczą. Do pierwszych druków wydanych przez Fiedlera należały patriotyczne

¹³ J. Ratajczak, *op. cit.*, s. 23.

¹⁴ H. Majkowski, *op. cit.*, s. 3; idem, *Antoni Fiedler pierwszy w Poznaniu Polak-chemigraf (Dokończenie)* [cz. 2 artykułu], „Kurier Poznański” 1930, nr 301, s. 3. Obie części artykułu Hilarego Majkowskiego przedrukowano jako jednoczesnościowy tekst w czasopiśmie „Przegląd Graficzny, Wydawniczy i Papierniczy”, por. idem, *Antoni Fiedler pierwszy w Poznaniu Polak chemigraf*, „Przegląd Graficzny, Wydawniczy i Papierniczy” 1934, nr 11, s. 116–117. Por. też J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)*..., s. 219. Artykuł Majkowskiego z „Kuriera Poznańskiego” został zarejestrowany przez Andrzeja Wojtkowskiego w *Bibliografii historii Wielkopolski*, por. *Bibliografia historii Wielkopolski*, oprac. A. Wojtkowski, t. I, Poznań 1938, s. 43.

¹⁵ *Słownik artystów polskich [...] Uzupełnienia...*, s. 75. Por. też J. Jachowski, *Likowski Henryk (1876–1932)*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny...*, s. 424–425; A. Galos, *Likowski Edward (1836–1915)*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny...*, s. 423–424; A. Galos, *Likowski Edward (1836–1915)*, [w:] *PSB*, t. XVII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, s. 330–332. W *Słowniku artystów polskich* błędnie napisano o ks. Henryku Likowskim jako o biskupie, myląc go ze stryjem, ks. Edwardem Likowskim. Por. *Słownik artystów polskich [...] Uzupełnienia...*, s. 75.

¹⁶ *Słownik artystów polskich [...] Uzupełnienia...*, s. 75; *Ekslibrisy wielkopolskie. Katalog wystawy*, oprac. P. Michałowski, Poznań 1958, s. 25.

¹⁷ Por. *Ekslibrisy wielkopolskie. Katalog wystawy...*, s. 25. W katalogu, wydanym przez Muzeum Narodowe w Poznaniu i Bibliotekę Raczyńskich błędnie określono ks. Henryka Likowskiego biskupem, myląc go ze stryjem, ks. Edwardem Likowskim (por. też przypis nr 15).

pocztówki, zaprojektowane przez Paulina Gardzielewskiego, masowo przesyłane przez odbiorców na ziemiach całej dzielnicy pruskiej. Hilary Majkowski stwierdził: „Jego [Fiedlera – A.U.] pocztówki narodowe doznają niebywałego powodzenia, docierając wszędzie, gdziekolwiek w zaborze pruskim rozlega się mowa polska [...] rozeszło się blisko dwa miliony pocztówek o treści patriotycznej, wykonanych przeważnie według rysunku artysty malarza Gardzielewskiego – i kto wie, czy historyk przedwojennej walki z falą germanizacyjną o duszę polską nie będzie musiał tym pocztówkom poświęcić osobnego rozdziału”¹⁸. Edytora sądzono z tego powodu za działalność antypaństwową, ale dzięki pomocy ze strony polskich adwokatów, będących posłami w Reichstagu, został ukarany grzywną, a nie bardziej surowym wyrokiem¹⁹.

Projektant i wykonawca ekslibrisu ks. Likowskiego oraz wydawca pocztówek Gardzielewskiego prowadził działalność w środowisku wielkopolskich artystów plastyków. W 1909 r. należał do współorganizatorów Stowarzyszenia Artystów w Poznaniu. Był jednym z członków zarządu. Prezesem został malarz Paulin Gardzielewski, a sekretarzem – architekt Kazimierz Ruciński. Fiedlerowi powierzono sprawy finansowe²⁰.

Antoni Fiedler uczestniczył w animacji życia artystycznego, także współpracując z Towarzystwem Przyjaciół Sztuk Pięknych (dalej: TPSP) w Poznaniu, powstałym w 1909 r. Wydrukował katalog pierwszej wystawy, zorganizowanej przez poznańskie TPSP. Była to ekspozycja dzieł artystów krakowskich, takich jak malarze Teodor Axentowicz, Olga Boznańska i Władysław Jaroński czy rzeźbiarz Henryk Hochmann. Na okładce katalogu znalazła się repro-

¹⁸ H. Majkowski, *Antoni Fiedler pierwszy w Poznaniu Polak-chemigraf* [cz. 1 artykułu]..., s. 3.

¹⁹ J. Jachowski, *Wspomnienia o wybitnych księgarzach*, „Księgarz” 1971, nr 1, s. 57; idem, *Fiedler Antoni (1869–1919)*..., s. 181; H. Majkowski, *Antoni Fiedler pierwszy w Poznaniu Polak-chemigraf* [cz. 1 artykułu]..., s. 3; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132; Z. Grot, *op. cit.*, s. 432; A.R. Fiedler, *op. cit.*, s. 11.

²⁰ I. Moderska, *Stowarzyszenie Artystów w Poznaniu*, [w:] *Polskie życie artystyczne w latach 1890–1914*, red. A. Wojciechowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 180; D. Cicha, J. Mroziński, *Sztuki plastyczne w latach 1900–1939*, [w:] *Dziesięć wieków Poznania*, t. III (*Sztuki plastyczne*), red. K. Malinowski, Poznań–Warszawa 1956, s. 270–271; H. Majkowski, *O sztuce plastycznej w Poznaniu w czasach poprzedzających wojnę światową aż po dzień dzisiejszy*, „Kronika Miasta Poznania” 1938, nr 2, s. 201–204; P. Michałowski, *Malarstwo*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. II (*Lata 1793–1918*), red. W. Jakóbczyk, Poznań 1973, s. 703–705.

dukcja obrazu Axentowicza. W następnym roku w Poznaniu odbyła się dzięki TPSP wystawa warszawskiej Zachęty. Katalog wyszedł z oficyny drukarskiej Fiedlera. Uwagę zwracało 20 efektownych reprodukcji zdobiących publikację²¹.

Fiedler popularyzował Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych i Stowarzyszenie Artystów, wydając ich albumy. Był też edytorem i drukarzem polskich czasopism, w okresie 1911–1913 dwutygodnika artystycznego „Tęcza”, a od 1913 r. drukarzem periodyku „Życie”. Współwydawca „Tęczy”, nazywanej „Fiedlerowską”, to znany twórca karykatur Kazimierz Grus²². Dwutygodnik miał polskie oblicze narodowe i ponad dwutysięczny nakład. Zwalczano na jego łamach politykę hakatystyczną. W czasopiśmie dużą rolę odgrywała satyra. Popularyzowano literaturę i sztuki piękne²³. Stroną plastyczną kierował grafik Jan Wroniecki²⁴.

W okresie I wojny światowej Antoni Fiedler zrezygnował z wykonywania usług drukarskich, ale nadal prowadził zakład chemiczny²⁵.

Poznański chemigraf uczestniczył z synem w pracy niepodległościowej, prowadzonej w Poznaniu pod koniec i bezpośrednio po zakończeniu wojny. Działali w Polskiej Organizacji Wojskowej (dalej: POW) Zaboru Pruskiego, biorąc udział w przygotowaniach do powstania wielkopolskiego. Dnia 11 listopada 1918 r. powstała Rada POW na teren zaboru pruskiego, mająca za członka Antoniego Fiedlera. W radzie byli też Mieczysław Andrzejewski, Leon Błaszak, Józef Bilski, Jan Kalinowski, Maksymilian Kozłowski, Paweł Popiel, Henryk Śniegocki, Wincenty Wierzejewski, Zygmunt Wiza, Stanisław Wrzeszczyński²⁶. Powstałe ciało organizacyjne zyskało nazwę

²¹ H. Majkowski, *O sztuce plastycznej w Poznaniu...*, s. 205–208; P. Michałowski, *op. cit.*, s. 701–703.

²² J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)...*, s. 220; idem, *Fiedler Antoni (1869–1919)...*, s. 181; Z. Grot, *op. cit.*, s. 432; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132; A.R. Fiedler, *op. cit.*, s. 11; K. Kandziora, *Działalność POW w Poznaniu. Przyczynek do historii Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego w latach 1918/1919*, Warszawa 1939, s. 43–44.

²³ W. Jakóbczyk, *Prasa*, [w:] *Dzieje Wielkopolski...*, t. II, s. 606; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

²⁴ J. Jachowski, *Wspomnienia poznańskiego księgarza i wydawcy. Odczyt wygłoszony 9 marca 1959 r. w Towarzystwie Miłośników Miasta Poznania w ramach wykładów o Poznaniu (cykl drugi)*, Poznań 1959, s. 51.

²⁵ J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)...*, s. 220; *Słownik artystów polskich [...] Uzupełnienia...*, s. 75.

²⁶ L. Trzeciakowski, *Wielkopolska w latach I wojny światowej i w przededniu powstania wielkopolskiego*, [w:] *Dzieje Wielkopolski...*, t. II, s. 754; Z. Boras,

Rada Jedenastu i obradowało m.in. w mieszkaniu Antoniego Fiedlera przy ulicy Długiej w Poznaniu, z udziałem Arkadego Fiedlera²⁷. Udział Antoniego Fiedlera w działalności POW polegał głównie na udostępnieniu swojego mieszkania na historyczne spotkanie.

Arkady Fiedler jako członek POW pomagał dezertерom z wojska niemieckiego w ukrywaniu się, uczestniczył w przygotowaniach do walki zbrojnej, zbierając broń i organizując szkolenia. Wchodził do władz wielkopolskiej POW, kierujących powstaniem wielkopolskim²⁸, zakończonym, zgodnie ze stwierdzeniem autora monografii POW w Poznaniu Karola Kandziory, „[...] wspaniałym zwycięstwem i powrotem Poznańskiego do Macierzy”²⁹. Syn Antoniego Fiedlera brał udział w walkach powstańczych³⁰. W 1919 r. przyznano mu Krzyż POW³¹.

Na krótko przed śmiercią Antoni Fiedler powrócił do działalności wydawniczej, podejmując pracę nad edycją *Modlitewnika* Cypriana Kamila Norwida³².

Miejsce i data zgonu Antoniego Fiedlera to Poznań, 5 maja 1919 roku³³. Przyczynę stanowił udar serca³⁴. W „Kurierze Poznańskim” z 7 maja podkreślono, że „Z śp. Fiedlerem schodzi do grobu przedwcześnie umysł niepośledni, gorący patriota, człowiek zacny i nieposzlakowany”³⁵. W okolicznościowych publikacjach zaznaczono

L. Trzeciakowski, *W dawnym Poznaniu. Fakty i wydarzenia z dziejów miasta do roku 1918*, Poznań 1971, s. 373.

²⁷ K. Kandziora, *op. cit.*, s. 93–94, 107–112; A. Fiedler, *Mój ojciec i dęby...*, s. 180–183; R. Wilkanowicz, *Bezimienni Bohaterowie Powstania Wielkopolskiego. Szkic historyczno-literacki*, Poznań 1928, s. 83–84; M. Paluch, *Wybuch powstania wielkopolskiego*, „Powstaniec” 1937, nr 34, s. 13–15.

²⁸ K. Kandziora, *op. cit.*, s. 227–228; A. Czubiński, *op. cit.*, s. 92; Z. Podhajecka, *op. cit.*, s. 182; BT [B. Tylicka], *op. cit.*, s. 107; *Czy wiesz kto to jest?*..., s. 175 (hasło: Fiedler Arkady); A. Fiedler, *Mój ojciec i dęby...*, s. 173–194; Z. Kubiak, *Niemcy a Wielkopolska 1918–1939*, Poznań 1969, s. 58.

²⁹ K. Kandziora, *op. cit.*, s. 228–229.

³⁰ J. Karwat, *Powstanie Wielkopolskie 1918/1919 w historiografii i kulturze. Próba analizy i syntezy*, Poznań 2012, s. 289.

³¹ EG [E. Głębińska], *op. cit.*, s. 297.

³² D. Wańska, *op. cit.*, s. 132.

³³ J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)...*, s. 219; idem, *Fiedler Antoni (1869–1919)...*, s. 181; Z. Grot, *op. cit.*, s. 432; D. Wańska, *op. cit.*, s. 132; *Słownik artystów polskich...*, t. II, s. 212.

³⁴ *Śp. Antoni Fiedler*, „Praca” 1919, nr 19, s. 278 (numer z 11 V 1919 r.); [Notatka o śmierci Antoniego Fiedlera w rubryce *Wiadomości miejscowe i potoczne*], „Kurier Poznański” 1919, nr 105, s. 2 (numer z 7 V 1919 r.).

³⁵ [Notatka o śmierci Antoniego Fiedlera w rubryce *Wiadomości miejscowe i potoczne*]..., s. 2.

związek zmarłego z poznańskim środowiskiem prasowym³⁶. Na łamach „Kuriera Poznańskiego” ukazały się nekrologi, podpisane przez żonę, syna, rodzinę, przyjaciół oraz współtowarzyszy w walce o niepodległość³⁷. Pogrzeb odbył się w czwartek, 8 maja. Nabożeństwo pogrzebowe odprawiono w kościele Przemienienia Pańskiego w Poznaniu, funkcjonującym przy klasztorze i zakładzie Sióstr Miłosierdzia³⁸.

Arkady Fiedler pisał, wspominając śmierć ojca, że: „Chyba nie pozostawił mnie samego. Zawsze pozostał przy mnie. Był ze mną nad Amazonką i Ucayali, był w Kanadzie, na Madagaskarze, w Gwinei, w Gujanie. To on, właśnie on, nauczył mnie kochać świat, ludzi, zwierzęta, rzeki... I także w społeczeństwie naszym nie pozostał bez śladu. Zachowano o nim wdzięczną pamięć »gorliwego obrońcy polskości i krzewiciela życia kulturalnego w Wielkopolsce«”³⁹. Antoni Fiedler zaszczerpił w synu miłość do przyrody oraz pasję przyrodniczą.

W 2000 r. Muzeum Historii Miasta Poznania przypomniało postać Antoniego Fiedlera wystawą, mającą za temat drukarza i chemigrafia oraz jego zakład. Ekspozycja była dostępna od 25 czerwca do 30 września w poznańskim ratuszu⁴⁰.

Publikacje wydrukowane lub wydane w zakładzie Antoniego Fiedlera dotąd mają dużą wartość źródłową dla badaczy oraz miłośników historii Polski. Wśród najważniejszych druków firmowanych przez Fiedlera znajdują się herbarze. W 1908 r. sfinansował wydanie dwutomowego dzieła Zbigniewa Leszczyca *Herby szlachty polskiej*, wydanego przez oficyny Edward Wende i Spółka z Warszawy i Herman Altenberg ze Lwowa, a wydrukowanego w zakładzie prowadzonym w Poznaniu przez nakładcę. Przedmowę napisał autor popularnych powieści historycznych Waław Gąsiorowski⁴¹.

³⁶ *Śp. Antoni Fiedler...*, s. 278; [Notatka o śmierci Antoniego Fiedlera w rubryce *Wiadomości miejscowe i potoczne*]..., s. 2.

³⁷ [Nekrologi Antoniego Fiedlera], „Kurier Poznański” 1919, nr 105, s. 4 (numer datowany: środa, 7 V 1919 r.).

³⁸ *Ibidem* (m.in. nekrolog podpisany: „W ciężkim smutku pogrążona żona z synem i rodziną”).

³⁹ A. Fiedler, *Mój ojciec i dęby...*, s. 206.

⁴⁰ D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

⁴¹ Por. Z. Leszczyca, *Herby szlachty polskiej. Faksymile pierwodruku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995. Inny reprint wydano w 1990 r. w Londynie, por. *Herby rodów polskich*, wydanie w opracowaniu M. Paszkiewicz i J. Kulczyckiego, spis rodów szlacheckich sporządzony przy współudziale T. Korzeniewskiej, Londyn 1990. Por. też J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)*..., s. 219; idem, *Fiedler Antoni (1869–1919)*..., s. 181;

Tom pierwszy zawiera opisy herbów i informacje historyczne o rodach, a drugi to kolorowe tablice herbowe. W pierwszym zwracają uwagę stylowa czcionka i grafika, drugi zaś imponuje precyzją detali i wyraźną kolorystyką⁴². Na odwrocie strony redakcyjnej podano wiadomość: „Tekst i tablice odbito w Zakładzie Artystyczno-Chemigraficznym Antoniego Fiedlera w Poznaniu”⁴³. W 1959 r. poznański wydawca i księgarz Jan Jachowski ocenił edycję herbarza Leszczyca jako „wspaniałe dzieło”, „[...] druk piękny, dotąd w Poznaniu niedościgniony”⁴⁴.

Inny herbarz, który wyszedł z drukarni Fiedlera, to *Tablice odmian herbowych* Stanisława Teodora Chrząńskiego z 1909 r., wydane przez Juliusza hrabiego Ostrowskiego. Na publikację składa się 25 tablic z herbami w autentycznych kolorach⁴⁵.

W tym samym roku w Poznaniu ukazał się polski *Przewodnik po Poznaniu i Wielkim Księstwie Poznańskim* Konstantego Kościńskiego, wydany na koszt poznańskiej Księgarni Św. Wojciecha, wydrukowany w drukarni tej samej firmy. Załącznik stanowił *Plan Poznania* na rozkładanej wklejce, mający za drukarza Antoniego Fiedlera. Na barwnym planie podano polskie nazwy ulic oraz obiektów. Pod planem znalazła się informacja: „Lit. Antoni Fiedler, Poznań”. Na odwrocie wydrukowano legendę⁴⁶.

Z oficyny poznańskiego drukarza wychodziło wydawnictwo cykliczne, jakim był *Album Stowarzyszenia Artystów*⁴⁷. Do albumów trafiały utwory poetyckie oraz artykuły o tematyce historycznej, literackiej i innej. Ważne miejsce zajmowały reprodukcje. Na niektórych stronach umieszczano graficzne ozdobniki – orna-

idem, *Wspomnienia poznańskiego księgarza i wydawcy...*, s. 45; D. Wańka, *op. cit.*, s. 13.

⁴² Por. Z. Leszczyca, *Herby szlachty polskiej. Faksymile pierwodruku...*, *passim*; idem, *Herby szlachty polskiej*, z przedmową W. Gąsiorowskiego, Poznań 1908, t. I-II, *passim*.

⁴³ Idem, *Herby szlachty polskiej. Faksymile pierwodruku...*, *verte* s. tytułowej; idem, *Herby szlachty polskiej*, z przedmową W. Gąsiorowskiego..., t. I, *verte* s. tytułowej.

⁴⁴ J. Jachowski, *Wspomnienia poznańskiego księgarza i wydawcy...*, s. 51.

⁴⁵ *Tablice odmian herbowych Chrząńskiego*, Warszawa 1909 (na s. tytułowej podano informacje: „wydał Juliusz hr. Ostrowski”, „tłoczył i litografował Antoni Fiedler w Poznaniu”). Por. też J. Jachowski, *Wspomnienia o wybitnych księgarzach...*, s. 57; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

⁴⁶ *Przewodnik po Poznaniu i Wielkim Księstwie Poznańskim*, z mapą, planem i rycinami, skreślił K. Kościński, Poznań 1909 (reprint: Poznań, Przechmurów [ok. 2000]). Por. też D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

⁴⁷ *Słownik artystów polskich...*, t. II, s. 212; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

menty roślinne, charakterystyczne dla stylu secesyjnego⁴⁸. Ten sam drukarz popularyzował sztukę, przyjmując do druku katalogi wystaw. Oprócz albumów i katalogów drukował reprodukcje prac plastycznych⁴⁹.

Piszząc o osiągnięciach drukarskich Antoniego Fiedlera, trzeba wymienić monografię Kazimierza Rucińskiego *Dwory i pałace wielkopolskie* z 1913 r. Autor omówił architekturę i wystrój wnętrz obiektów z miejscowości Gułtowy, Kórnik, Siemianice. Podał wiadomości historyczne i informacje, kto był obecnym właścicielem opisywanej rezydencji. Tekst obficie zilustrowano fotografiami w kolorze brązowej sepii, odbitymi na jednostronnie zadrukowanych wkładkach, na gładkim papierze, lepszym gatunkowo niż strony z tekstem. Wszystkie elementy graficzne, rysunki i secesyjne ozdobniki, miały kolor czarnobiały. Na stronie tytułowej podano informację: „drukem Antoniego Fiedlera”⁵⁰.

Popularyzacji architektury regionu służyły też broszura *Kościół w Mądrzem* i pocztówki. Niedatowana broszura *Kościół w Mądrzem* zawierała czarno-białe fotografie, przedstawiające zewnętrzny wygląd i wnętrze kościoła neogotyckiego św. Jadwigi z miejscowości Mądre w powiecie Środa Wielkopolska. W publikacji zamieszczono zdjęcie ołtarza z rzeźbą „Matki Boskiej Bolesnej Mądrskiej”. Niewielki, ale efektowny druk zwarty, ogłoszony „drukem Antoniego Fiedlera w Poznaniu”, zamykał tekst *Modlitwy do Najświętszej Matki Boskiej Bolesnej*⁵¹.

Przykłady kart pocztowych wydrukowanych przez Fiedlera to dwie pocztówki, zawierające zdjęcia z Miłosławia, położonego na terenie powiatu Września. Na pierwszej umieszczono fotografię frontonu dziewiętnastowiecznego pałacu w Miłosławiu, podpisaną u góry po polsku i po niemiecku: „Miłosław”, „Zamek – Schloss”. Na rewersie, zawierającym miejsce na korespondencję, wpisanie adresu odbiorcy i naklejenie znaczka pocztowego, informowano drobną

⁴⁸ Por. np. *Album Stowarzyszenia Artystów w Poznaniu*, Poznań 1912, *passim* (u dołu s. tytułowej podano: „chromotypie, autotypie i druk Antoniego Fiedlera w Poznaniu”). Na jednej z ostatnich stron albumu wydrukowano wiadomość, że „Stowarzyszenie Artystów w Poznaniu, założone w r. 1909, liczy obecnie 580 członków [...]”. Niżej wymieniono 38 osób, między nimi grafika Antoniego Fiedlera, *ibidem*, s. [57].

⁴⁹ *Słownik artystów polskich...*, t. II, s. 212; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

⁵⁰ Por. K. Ruciński, *Dwory i pałace wielkopolskie*, Poznań 1913. Por. też D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

⁵¹ *Kościół w Mądrzem* [brak informacji o miejscu i roku wydania], *passim* (na s. tytułowej podano: „Drukem Antoniego Fiedlera w Poznaniu”).

czcionką: „Druk: Ant. Fiedler, Posen”⁵². Druga kartka pocztowa jest ozdobiona fotograficzną podobizną pejzażu Miłosławia, podpisana w języku polskim: „Miłosław. Widok ogólny”. Odwrót wygląda tak samo, jak pocztówka ze zdjęciem pałacu i zawiera identyczną informację o drukarzu⁵³. Czarno-białe zdjęcia cechują się subtelną kolorystyką z różnymi odcieniami szarości i bieli oraz czernią⁵⁴.

Czasopismo artystyczno-literackie „Życie”, wychodzące w Poznaniu nakładem wydawnictwa Życie oraz innych sponsorów, drukowane z początku przez Antoniego Fiedlera, który wykonywał też klisze, cechowało się estetyką zbliżoną do *Albumów Stowarzyszenia Artystów*. Strony zdobiono secesyjnymi ornamentami, publikowano reprodukcje dzieł sztuki, fotografie i rysunki. Periodyk miał polskie oblicze narodowe⁵⁵. W części numerów znajdowały się reklamy usług drukarskich Fiedlera⁵⁶.

Antoni Fiedler uczestniczył w wydaniach literatury pięknej. W 1905 r. wydrukował utwór dramatyczny Kazimierza Rakowskiego *Droga pielgrzymstwa*. Okładkę i winiętę zaprojektował Stanisław Wyspiański. W zakładzie Fiedlera były drukowane publikacje, wychodzące nakładem księgarni Bogdana Chrzanowskiego w Poznaniu. Do efektów pracy wydawniczej i drukarskiej Fiedlera należała edycja polskiego przekładu *Fausta* Johanna Wolfganga Goethego, opracowanego przez tłumacza Kazimierza Strzyżewskiego⁵⁷ w 1914 r.⁵⁸

Po śmierci Antoniego Fiedlera zakład chemigraficzny został przejęty przez Arkadego Fiedlera⁵⁹. Nowy właściciel zdobywał doświadczenie dzięki dwóm pracownikom, nazywającym się Antoni Gonja

⁵² Por. *Miłosław. Zamek – Schloss, Posen* [ok. 1910], <http://www.wbc.poznan.pl/Content/225957/33.pdf> (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa) (dostęp: 13 XII 2016 r.).

⁵³ *Miłosław. Widok ogólny, Posen* [ok. 1910], <http://www.wbc.poznan.pl/Content/225952/34.pdf> (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa) (dostęp: 13 XII 2016 r.).

⁵⁴ *Miłosław. Zamek–Schloss...; Miłosław. Widok ogólny...*

⁵⁵ Por. np. „Życie” 1914, nr 5–7 (numer potrójny), s. 97–[122] (całość numeru), „Życie” 1916, nr 2, s. 1–[38] (całość numeru); „Życie” 1917, nr 1, s. 1–22 (całość numeru).

⁵⁶ Por. np. „Życie” 1914, nr 5–7, s. 119, 122.

⁵⁷ J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)...*, s. 219–220; idem, *Wspomnienia o wybitnych księgarzach...*, s. 57; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

⁵⁸ K. Ćwiklak, *Polskie przekłady „Fausta” Johanna Wolfganga Goethego. Studium porównawcze*, „Pamiętnik Literacki” 1999, z. 2, s. 153.

⁵⁹ J. Jachowski, *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)...*, s. 220; idem, *Fiedler Antoni (1869–1919)...*, s. 181; D. Wańka, *op. cit.*, s. 132.

i Leon Primke. Matka i żona, Janina, pomagały mu, wykonując prace biurowe⁶⁰. Uzupełnił kwalifikacje, uzyskując dyplom z chemigrafii na Akademii Sztuk Graficznych w Lipsku, gdzie kształcił się od 1922 do 1923 r.⁶¹ Praca w zakładzie była ciężka. Fiedler często wykonywał zamówienia wieczorami, „do późnych godzin”⁶². W 1927 r. zmarła matka Arkadego Fiedlera, żona Antoniego Fiedlera Franciszka Fiedlerowa⁶³. Z czasem Fiedler porzucił prowadzenie zakładu, przynoszące mu duże dochody, aby zostać zawodowym podróżnikiem i pisarzem.

Antoni i Arkady Fiedlerowie to wybitne postaci, współtworzące dzieje ojczystej kultury i polską tradycję niepodległościową. Ojciec pozostaje w cieniu popularności syna, mimo że Arkady Fiedler starał się przypomnieć zasłużonego chemigrafa, drukarza i wydawcę, a także działacza politycznego, w publikacjach wspomnieniowych.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Album Stowarzyszenia Artystów w Poznaniu*, Poznań 1912.
- Eklibrisy wielkopolskie. Katalog wystawy*, oprac. P. Michałowski, Poznań 1958.
- Fiedler A., *Motyle mego życia. O wielkiej miłości i wielu miłościach*, Poznań 1983.
- Fiedler A., *Mój ojciec i dęby*, Poznań 2006.
- Fiedler A., *Wiek męski – zwycięski*, Poznań 1983.
- Herby rodów polskich*, wydanie w opracowaniu M. Paszkiewiczza i J. Kulczyckiego, spis rodów szlacheckich sporządzony przy współudziale T. Korzeniewskiej, Londyn 1990.
- Herby szlachty polskiej*, z przedmową W. Gąsiorowskiego, w Poznaniu 1908, t. I-II.
- Jachowski J., *Wspomnienia o wybitnych księgarzach*, „Księgarz” 1971, nr 1, s. 53–58.
- Jachowski J., *Wspomnienia poznańskiego księgarza i wydawcy. Odczyt wygłoszony 9 marca 1959 r. w Towarzystwie Miłośników Miasta Poznania w ramach wykładów o Poznaniu (cykl drugi)*, Poznań 1959.
- Kościół w Mądrym*, Poznań [b.r.].

⁶⁰ K. Fiołka, *op. cit.*, s. 33–34.

⁶¹ BT [B. Tylicka], *op. cit.*, s. 107; Z. Podhajecka, *op. cit.*, s. 182; EG [E. Głębińska], *op. cit.*, s. 297; *Słownik współczesnych pisarzy polskich...*, s. 499; A. Fiedler, *Wiek męski – zwycięski*, Poznań 1983, s. 10–16.

⁶² A. Fiedler, *Wiek męski – zwycięski...*, s. 35.

⁶³ *Ibidem*, s. 44.

- Leszczyc Z., *Herby szlachty polskiej. Faksymile pierwodruku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995.
- Miłosław. *Widok ogólny*, Posen [ok. 1910] (kartka pocztowa), <http://www.wbc.poznan.pl/Content/225952/34.pdf> (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa) (dostęp: 13 XII 2016 r.).
- Miłosław. *Zamek – Schloss*, Posen [ok. 1910] (kartka pocztowa), <http://www.wbc.poznan.pl/Content/225957/33.pdf> (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa) (dostęp: 13 XII 2016 r.).
- Przewodnik po Poznaniu i Wielkim Księstwie Poznańskim*, z mapą, planem i rycinami, skreślił K. Kościński, Poznań 1909 (reprint: Poznań, Przeźmierowo [ok. 2000]).
- Ruciński K., *Dwory i pałace wielkopolskie*, Poznań 1913.
- Tablice odmian herbowych Chrzęńskiego*, Warszawa 1909.

PRASA

- „Kronika Miasta Poznania” 1938, nr 2.
- „Księgarz” 1971, nr 1.
- „Kurier Poznański” 1919, nr 105; 1930, nr 299, 301.
- „Praca” 1919, nr 19.
- „Przegląd Graficzny, Wydawniczy i Papierniczy” 1934, nr 11.
- „Życie” 1914, nr 5–7 (numer potrójny), 1916, nr 2, 1917, nr 1.

OPRACOWANIA

- Bibliografia historii Wielkopolski*, oprac. A. Wojtkowski, t. I, Poznań 1938.
- Boras Z., Trzeciakowski L., *W dawnym Poznaniu. Fakty i wydarzenia z dziejów miasta do roku 1918*, Poznań 1971.
- B.T. [B. Tylicka], *Fiedler Arkady ur. 28 IX 1894 w Poznaniu*, [w:] *Nowy słownik literatury dla dzieci młodzieży. Pisarze. Książki. Serie. Ilustratorzy. Przegląd bibliograficzny*, red. K. Kulickowska, B. Tylicka, Warszawa 1984, s. 107.
- Cicha D., Mroziński J., *Sztuki plastyczne w latach 1900–1939*, [w:] *Dziesięć wieków Poznania*, t. III (*Sztuki plastyczne*), red. K. Malinowski, Poznań–Warszawa 1956, s. 270–279.
- Czubiński A., *Fiedler Arkady (1894–1985)*, [w:] *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002 s. 91.
- Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa 1938 (reprint: Warszawa 1984), s. 175 (hasło: *Fiedler Arkady*).
- Ćwiklak K., *Polskie przekłady „Fausta” Johanna Wolfganga Goethego. Studium porównawcze*, „Pamiętnik Literacki” 1999, z. 2, s. 153–176.
- EG [E. Głębińska], *Fiedler Arkady 1894–1985*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, red. J. Czachowska, A. Szałagan, t. II (C–F), Warszawa 1994, s. 297–300.
- Fiedler A.R., *Barwny świat Arkadego Fiedlera*, Poznań 1977.
- Fiołka K., *Fiedler*, Warszawa 2011.

- Galos A., *Likowski Edward (1836–1915)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, s. 330–332.
- Galos A., *Likowski Edward (1836–1915)*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, przewodniczący komitetu redakcyjnego A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa–Poznań 1983, s. 423–424.
- Grot Z., *Fiedler Antoni (1869–1919)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VI, Kraków 1948, s. 432.
- Jachowski J., *Fiedler Antoni (6 VI 1869 w. Jedlec k. Pleszewa – 5 V 1919 Poznań)*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 218–220.
- Jachowski J., *Fiedler Antoni (1869–1919)*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, przewodniczący komitetu redakcyjnego A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa–Poznań 1983, s. 181.
- Jachowski J., *Likowski Henryk (1876–1932)*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, przewodniczący komitetu redakcyjnego A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa–Poznań 1983, s. 424–425.
- Jakóbczyk W., *Prasa*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. II (*Lata 1793–1918*), red. W. Jakóbczyk, Poznań 1973, s. 598–606.
- Jaroszyk G., *Z dziejów przemysłu poligraficznego w Poznaniu w dwudziestoleciu 1919–1939*, „Kronika Miasta Poznania” 1971, z. 1, s. 67–91.
- Kandziora K., *Działalność POW w Poznaniu. Przyczynek do historii Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego w latach 1918/1919*, Warszawa 1939.
- Karwat J., *Powstanie Wielkopolskie 1918/1919 w historiografii i kulturze. Próba analizy i syntezy*, Poznań 2012.
- Kubiak Z., *Niemcy a Wielkopolska 1918–1939*, Poznań 1969.
- Majkowski H., *Antoni Fiedler pierwszy w Poznaniu Polak – chemigraf*, „Kurier Poznański” 1930, nr 299, s. 3 (cz. 1 artykułu), „Kurier Poznański” 1930, nr 301, s. 3 (cz. 2 artykułu).
- Majkowski H., *Antoni Fiedler pierwszy w Poznaniu Polak chemigraf*, „Przegląd Graficzny, Wydawniczy i Papierniczy” 1934, nr 11, s. 116–117.
- Majkowski H., *O sztuce plastycznej w Poznaniu w czasach poprzedzających wojnę światową aż po dzień dzisiejszy*, „Kronika Miasta Poznania” 1938, nr 2, s. 200–220.
- Michałowski P., *Malarstwo*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. II (*Lata 1793–1918*), red. W. Jakóbczyk, Poznań 1973, s. 684–707.
- Mika A., *Puszczykowskie ścieżki Arkadego Fiedlera. Zielony pieszy szlak turystyczny*, Poznań 2008.
- Moderska I., *Stowarzyszenie Artystów w Poznaniu*, [w:] *Polskie życie artystyczne w latach 1890–1914*, red. A. Wojciechowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 180.
- Paluch M., *Wybuch powstania wielkopolskiego*, „Powstaniec” 1937, nr 34, s. 13–15.
- Podhajecka Z., *Fiedler Arkady (ur. 1894)*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, przewodniczący komitetu redakcyjnego A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa–Poznań 1983, s. 181.

- Ratajczak J., *Gdy Warta wpadała do Ukajali (szkice o Arkadym Fiedlerze)*, Poznań 1994.
- Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. II (D–G), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 212 (hasło: *Fiedler Antoni*).
- Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.). Malarze, rzeźbiarze, graficy. Uzupełnienia i sprostowania do tomów I–VI*, red. M. Biernacka, Warszawa 2003, s. 75 (hasło: *Fiedler Antoni*).
- Słownik współczesnych pisarzy polskich*, oprac. zespół pod red. E. Korzeniewskiej, t. pierwszy a–i, Warszawa 1963, s. 499–502 (hasło: *Fiedler Arkady ur. 1894*).
- Trzeciakowski L., *Wielkopolska w latach I wojny światowej i w przededniu powstania wielkopolskiego*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. II (Lata 1793–1918), red. W. Jakóbczyk, Poznań 1973, s. 724–756.
- Wańka D., *Fiedler Antoni (1869–1919)*, [w:] *Słownik Wielkopolski południowo-wschodniej, ziemi kaliskiej*, t. III, red. D. Wańka, Kalisz 2007, s. 132.
- Wilkanowicz R., *Bezimienni Bohaterowie Powstania Wielkopolskiego. Szkic historyczno-literacki*, Poznań 1928.